

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

125:1 • 2005

Systemskifte på 1990-talet?

Sofia Murhem, *Turning to Europe. A New Swedish Industrial Relations Regime in the 1990s*, Diss, Acta Universitatis Uppsaliensis, Uppsala Studies in Economic History 68, Stockholm 2003, 209 s.

Bokens innehåll

Sofia Murhem försvarade i slutet av år 2003 framgångsrikt avhandlingen *Turning to Europe. A New Swedish Industrial Relations Regime in the 1990s* i ämnet ekonomisk historia vid Uppsala universitet. Avhandlingen är en så kallad sammanläggnings- eller artikelavhandling. Den består av fyra separat publicerade eller för tryckning godkända artiklar som omtryckts i avhandlingen. Dessutom har Murhem skrivit en sammanfattande introduktionsartikel till hela avhandlingen. Den utgör kapitel 1 i avhandlingen som således består av fem kapitel.

Den första artikeln i avhandlingen är "Sweden. Stability in a Turbulent Environment", som första gången publicerades år 2001 i boken *At your Service? Comparative Perspectives on Employment and Labour Relations in the European Private Sector Services*. Boken är redigerad av Jon Dølvik, en välkänd norsk arbetsmarknadsforskare.

I detta kapitel på engelska beskriver Murhem den svenska arbetsmarknadsbakgrunden och huvuddragen i anställningsförhållanden inom tjänstesektorn, det vill säga andelen tidsbegränsat anställda, deltidsanställda etcetera. Den privata tjänstesektorn uppdelas här i handel, hotell- och restauranger, kommunikationer och banker.

Mot bakgrund av den allmänna beskrivningen av förhållandena inom den privata tjänstesektorn genomför författaren sedan några fallstudier av de olika sektorerna handel, bankverksamhet och telekommunikationer. Slutsatsen blir att den svenska arbetsmarknadsmodellen har stått sig relativt väl under 1990-talet inom servicesektorn: Den fackliga anslutningsgraden har snarare ökat än minskat under 1990-talet, likaså har arbetsgivarna lojalt förblivit medlemmar i arbetsgivarorganisationerna, även om det finns exempel på relativt stora arbetsgivare som av principiella skäl valt att ställa sig utanför dessa. Likaså har kollektivavtalen bevarat sin höga täckningsgrad även om en viss decentralisering av avtalsverksamheten ägt rum.

Den andra artikeln "Industrial Relations in Small Enterprises in Sweden" skall publiceras i en bok som jämför småföretag i Frankrike, Tyskland och Sverige. Boken har titeln *Just how Beautiful are Small-scale Enterprises?* Artikeln är indelad i två delar: I den första sätts småföretagandet i Sverige in i ett större sammanhang av företagsstruktur och arbetsmarknadsrelationer. I den andra delen har sju småföretag i Uppsala, som författaren beskriver som "the fourth largest city in

Sweden, located about 65 kilometres north of Stockholm", valts ut för djupintervjuer som delvis genomförts i samarbete med tyska och franska forskarkolleger till Murhem. Småföretag definieras här som företag med under 100 anställda. Författaren beskriver dessa företag som patriarkalt präglade och VD-centrerade inom ramen för David Goss typologi med fyra olika sätt att definiera relationen mellan arbetsgivare och arbetstagar inom ett småföretag. Inom en fraternalistisk relation är arbetsgivaren i hög grad beroende av sin arbetstagar, i ett paternalistiskt förhållande är beroendet ömsesidigt, inom ett förhållande av "välvilligt envælde" (benevolent autocracy) är auktoritetsförhållandet ostridigt men relationerna vänliga och i en "utsavttningsrelation" tar arbetsgivaren ut maximalt av sin arbetstagar på kort tid för att sedan byta ut honom/henne mot en ny anställd.

Slutsatsen i kapitlet är att småföretagen smälter relativt väl in i den svenska modellen för arbetsmarknadsrelationer och att man både bland arbetsgivare och arbetstagar ser positivt på facklig organisering och ordnade arbetsmarknadsrelationer. Småföretagen beskrivs av Murhem som institutioner som snarare be-fäster och bevarar rådande strukturer än som föregångare som luckrar upp dem. Detta gäller också rådande könsstrukturer.

Den tredje artikeln "Telekomservice i Sverige" är, som framgår av titeln, på svenska. Den publicerades år 2003 i boken *Liberalisering, globalisering og faglige strategier i nordisk telekommunikation. En analyse af de faglige organisationers udfordringer og udvikling i Danmark, Norge, Sverige og Finland* (red Christina J Colclough). Här analyseras de arbetsmarknadspolitiska konsekvenserna av den liberalisering och konkurrensutsättning som ägt rum inom den expansiva telekomsektorn under 1990-talet. Utvecklingen i Sverige präglas som bekant av det gamla Televerkets omvandling till Telia som de facto inleddes med att monopolet för telefoner avvecklades år 1985 och för telefonväxlar 1988–1989. Själva Telia grundades 1993 efter att Televerket i början av 1990-talet bolagiserats. I samband med detta överfördes Televerkets gamla myndighetsfunktioner på den nya Post- och telestyrelsen. År 2000 introducerades Telia på Stockholmsbörsen och år 2002 fusionerades Telia med finska Sonera. Härvid uppstod en koncern med 34 000 anställda. Det säger sig självt att denna turbulenta företagsutveckling har haft sina personalpolitiska sidoeffekter; antalet anställda i branschen har de facto minskat med cirka 1/3 under 1990-talet.

Utvecklingen har påverkat fackliga strukturer, företagens förhållande till arbetsgivarorganisationerna och avtal och anställningsformer. Fördelaktiga pensionsarrangemang har skrotats, samtidigt som gränsöverskridande intressebevakning har blivit allt viktigare.

Den fjärde artikeln är skriven tillsammans med Paula Blomqvist och består i själva verket av två kapitel från boken *Fackliga strategier för att möta globalisering och regionalisering inom metallbranschen. En jämförande studie av fyra nordiska länder*. Boken är redigerad av Blomqvist och Murhem och utkom år 2003.

Författarnas huvudsyfte med forskningen är att de vill teckna en bild av hur partsrelationerna inom metallindustrin i de nordiska länderna har påverkats av förändringarna i branschen under det senaste decenniet samt undersöka vilka kanaler för inflytande fackförbunden väljer för att försvara sina medlemmars intressen i den internationaliserade miljö i vilken de verkar i dag. Svaret de ger är att facket har valt att vidareutveckla den traditionella fackliga strategin att samverka med arbetsgivarna för att stärka de egna företagens internationella konkurrenskraft.

Vidare analyseras två konkreta exempel på hur globaliseringen av metallindustrin kan påverka ägande, verksamhetsutveckling och förutsättningar för koncernfackligt arbete på svenska företag. De exempel som behandlas är Volvo AB och Avesta AB sedermera AvestaPolarit. Båda företagen har en utvecklad modell för internationellt koncernfackligt samarbete.

Den ökade satsningen på internationellt samarbete märks både inom LO-sektorn och tjänstemannafacken. När det gäller metallindustrin är Metall och SIF de viktiga förbunden. Trots att de svenska facken aktivt medverkar i det internationella samarbetet understryker Blomqvist och Murhem att deras roll ofta framstår som reaktiv snarare än aktiv och pådrivande i förhållande till många av de centrala frågor som diskuteras på europeisk och internationell nivå. Författarna menar att denna tendens att bromsa snarare än att driva på utvecklingen kan förklaras med de svenska förbundens tydliga skepsis när det gäller att lämna ifrån sig beslutsmakt till europeiska fackliga organ. De svenska fackförbunden betonar tvärtom de nationella organisationernas självständiga ställning, och ser denna som grunden för det europafackliga samarbetet.

Avhandlingens syfte och bakgrund

Ovan presenterade fyra artiklar, som här endast kort kunnat presenteras till sitt huvudinnehåll, utgör grunden för det sammanfattande introduktionskapitel, som Sofia Murhem inleder sin avhandling med.

I detta inledande kapitel presenterar Murhem syftet med och bakgrunden till sin avhandling. Syftet med avhandlingen skriver hon, är att undersöka om och i så fall hur den svenska arbetsmarknadsregimen ("Industrial Relations Regime", kapitlet är skrivet på engelska) har förändrats under 1990-talet. Det övergripande syftet med de fyra delstudierna, som alla är inriktade på olika sektorer, är alltså att avgöra om det har skett så fundamentala förändringar att man kan tala om ett regimskifte.

Frågan om ett regimskifte anknyter bland annat till den diskussion professor Nils Elvander initierat. Han har hävdad att man kan indela eller periodisera de svenska arbetsmarknadsregimerna i tre viktiga skeden. Det första betecknar han som Saltsjöbadsregimen, som uppstod på 1930-talet. Den präglades av kollektivavtal och samförståndsanda och full sysselsättning var ett övergripande politiskt mål. Denna regim, som länge kunde garantera återhållsamhet på lönesidan och

god internationell konkurrenskraft för svenska företag, bestod fram till början av 1970-talet då en konfliktregim tog över. Lagstiftningsaktivismen med LAS, MBL, förtroendemannalagen etcetera avspeglar det nya konfliktperspektivet. Elvander menar att slutandet av Industriavtalet år 1997 präglar inledningen till en ny regim, där arbetsmarknadsparterna åter tar huvudansvaret för hur arbetsmarknadsrelationerna utvecklas. Murhem presenterar också andras syn på utvecklingen, bland annat Christer Lunds, men slår för egen del fast att en ny arbetsmarknadsregim lämpligen kan dateras kring 1995, då det svenska EU-medlemskapet trädde i kraft och tyngdpunkten i närings- och arbetsmarknadspolitiken på ett avgörande sätt förflyttades till den europeiska nivån.

Murhems teoretiska ansats är neo-institutionell. Hon utgår från att institutionerna sätter ramarna för individernas och organisationernas agerande inom arbetsmarknadspolitiken. Institutionerna kan visserligen förändras genom interaktion, men traditionerna och en *path dependancy* kommer att påverka lösningar och utfall. Traditionerna är en viktig del av arbetsmarknaden och de gör att vissa sätt på vilka man skulle kunna lösa arbetsmarknadsproblem är uteslutna.

Internationaliseringen och det ökade ekonomiska beroendet av omvärlden förutsätter att arbetsmarknadssystemet anpassar sig. Det gäller såväl på arbetstagar- som på arbetsgivarsidan. Lokala fack får allt mindre möjligheter att påverka sin motpart och intresset för att höra till arbetsgivarorganisationer kan tendera att minska hos arbetsgivarna. Murhem tror att den svenska arbetsmarknadsregimen i framtiden kommer att vara mindre homogen och mera komplex än idag. Hon menar att företag med utländska ägare och andra traditioner kan införa nya element på den svenska arbetsmarknaden samtidigt som stora diskrepanser i företagens storlek, internationella ställning med mera även kan tänkas påverka arbetsmarknadsregimens utveckling.

Några synpunkter på avhandlingen, särskilt dess uppläggning och struktur

Murhems bok är som framgått ovan en sammanläggningsavhandling. Den gör ett något splittrat intryck på läsaren. Detta beror främst på delartiklarnas breda ämnesmässiga spännvidd, men också på det faktum att två av artiklarna är skrivna på svenska, två på engelska och sammanfattningen eller introduktionen på engelska. Också avsaknaden av en enhetlig sidnumrering i boken bidrar något till det splittrade intrycket.

Avhandlingens ämnesmässiga bredd gör att artiklarna närmast blir illustrativa nedslag på enskilda fenomen såsom "sju företag" i Uppsalatrakten eller europeiska företagsråd i Volvo eller AvestaPolarit. På grundval av dessa fallstudier låter sig generella slutsatser inte dras, utan konklusionerna och analysen i sammanfattningskapitlet baserar sig i hög grad på litteratur om arbetsmarknadsrelationer.

I sig är de mångsidiga delstudierna väl genomförda och vittnar om att författaren relativt snabbt förmår sätta sig in i komplicerade arbetsmarknadsförhål-

landen. Författarens effektiva och höga tempo syns dock bitvis i vissa av artiklarna, där dokumentationen måste betecknas som något tunn.

Författaren har haft uppenbara problem med att bestämma sig för i vilken mån den introducerande sammanfattningsartikeln enbart skall sammanfatta forskningsresultaten eller om den även skall beskriva forskningsprocessen som en helhet. Till denna del är angreppssättet något inkonsekvent. Murhem säger till exempel att hon särskilt granskar "servicesektorn" och småföretag eftersom dessa kan förväntas gå i bräschen för en ändring av arbetsmarknadssystemet (s 17). I delstudien har hon dock redan kommit fram till att: "The small companies studied here may more accurately be described as followers of the industrial relations systems, than as someone who reshape the regime. New ideas and divergences from the model have to the largest extent to be found otherwise than within these companies." (s 42) Diskrepansen mellan den ursprungliga hypotesen och resultatet i avhandlingen analyseras endast ytterst kortfattat, vilket är något överraskande med tanke på att frågan om ett regimskifte inom *industrial relations* är den övergripande forskningsfrågan.

Den intressanta frågan i detta sammanhang är naturligtvis vilka förutsättningar som skall vara uppfyllda för att vi skall kunna tala om ett regimskifte inom arbetsmarknadsrelationerna. På denna punkt är Murhem inte alldeles kristallklar även om hennes neoinstitutionella utgångspunkter antyder att förändringarna (också) bör vara institutionella för att man skall kunna tala om ett regimskifte. Problemet är naturligtvis att man kan spåra förändringar av olika karaktär på skilda nivåer i arbetsmarknadssystemet. Den ekonomiska och politiska kontexten kan förändras (EU-medlemskap), de institutionella ramarna (medlingsinstitutet) kan utvecklas, förändringar kan ske på branschnivå (Industriavtalet) eller företagsnivå (ökat utrymme för lokal lönesättning).

Personligen menar jag att Murhem har rätt, då hon ser det svenska EU-medlemskapet 1995 som en milstolpe värdig epitetet regimskifte. Jag menar dock att hennes argumentation för tesen kunde ha fördjupats och att frågan kunde ha varit värd en mångsidigare belysning än vad den nu ges i sammanfattningskapitlet.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis konstaterar jag att Sofia Murhems avhandling, trots en viss spretighet, är intressant läsning för den som är intresserad av nya utvecklingstendenser i arbetsmarknadsrelationerna i Sverige. Boken som helhet vittnar om att författaren har en betydande spännvidd och förmåga att med skilda metoder ta sig an olika forskningsproblem. Murhems breda ansats, som till en viss grad spränger disciplinränderna, väcker inte minst förväntningar inför framtiden om spännande forskningsinsatser.

Niklas Bruun *

* Fakultetsopponent